

FRYDERYK ROZEN

PROBLEM DRUKARZA KSIĄŻKI O JEDNEJ OSOBIE STANISŁAWA GRODZICKIEGO*

Wśród druków szesnastowiecznych zgromadzonych w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich znajduje się kilkanaście książek pochodzących z oficyn należących do nurtu polskiej kultury wyrosłego wokół idei reformacji. Dzieła opublikowane przez Stanisława Murmeliusa, Cypriana Bazylika, Daniela z Łęczycy, Aleksego Rodeckiego, Sebastiana Sternackiego i Jana Karcana reprezentują różne odcienie działalności wydawniczej trzech pierwszorzędných ośrodków polskich ewangelików: Krakowa, Brześcia i Wilna. Tylko nieliczne spośród wydanych tam starych druków przetrwały sukces kontrreformacji. Rozproszone po wielu bibliotekach, są tym cenniejsze, im trudniejsza była ich historia¹. Jej obraz jest miejscami nadal fragmentaryczny i wymaga uzupełnień w zakresie faktów.

Tak jest z pytaniem o adres wydawniczy jednego z druków przypisywanych Janowi Karcanowi z Wieliczki, drukarzowi działającemu w Wilnie w latach 1580–1611, a wcześniej w Łosku (w okresie 1576–1580). Zasłużony dla ewangelików, a nawet braci polskich, drukarz użyczał swych pras także wileńskim jezuitom. Pytanie, które pozostaje wciąż otwarte, dotyczy skali owych usług. Część bowiem książek jezuickich ukazała się bez podania adresu wydawniczego i przypisywa-

* Praca przygotowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2014–2018.

Paper prepared under the Ministry of Science and Higher Education's "National Programme for the Development of Humanities" for 2014–2018.

¹ Ważne prace na temat losów starych druków z oficyn protestanckich powstały na podstawie szeroko zakrojonych studiów proveniencyjnych przeprowadzonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie. Zob. np. M. Sipayłło, *Fata libellorum*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1968, t. 4; K. Opalińska *Szlachta różnowiercza i pozostałości po jej księgozbiorach w zbiorach BUW (XVI w.)*, [w:] M. Czapnik, K. Opalińska, *Księgozbiory szlacheckie XVI–XVII wieku*, t. 2. Warszawa 2009, s. 153–255, tu zwł. s. 253–254. Na temat niewielkiej liczby znanych obecnie książek protestanckich wydanych w Wielkim Księstwie Litewskim, znajdujących się w zbiorach białoruskich, zob. G. Kiriejewa, *Starodruki w języku polskim w zbiorach białoruskich (na przykładzie zbiorów Biblioteki Narodowej Białorusi)*, [w:] *Libri separati. Inspiracje do badań nad starodrukami polskimi w bibliotekach Rosji, Białorusi, Ukrainy i Litwy*, red. nauk. S. Siess-Krzyszowski, W. Walecki, Kraków 2010, s. 23.

na jest bądź Karcanowi, bądź drukarni należącej wprzód do Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, a następnie do jezuickiej Akademii Wileńskiej. Czy Karcan pracował dla jezuitów epizodycznie, czy też często? Czy był, jak inny typograf wileński, Jakub Markowicz, człowiekiem działającym dla idei, kierującym się zasadami swego wyznania, czy też bliżej mu było do Daniela z Łęczycy, dzięki któremu czytelnicy otrzymywali zarówno książki ewangelickie, jak i kontrreformacyjne? Według programu badawczego Kazimierza Piekarskiego wypada szukać odpowiedzi w samych starych drukach.

W zbiorach Ossolineum przechowywana jest książka autorstwa kanclerza Akademii, jezuita Stanisława Grodzickiego, o tytule: *O jednej osobie w używaniu sakramentu Ciała Pańskiego w Kościele Bożym zwyczajnej kazań sześć*. Poniżej wytłoczono: „W Wilnie 1589”. Druk ten nie zalicza się do bibliotecznych unikatów². Jego autor należy do ważnych postaci początków kontrreformacji w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Podejmował się szeregu ambitnych przedsięwzięć, jak budowanie wpływów jezuickich na dworze królewskim czy próby nakłonienia Dymitra Samozwańca do przyjęcia rzymskiego zwierzchnictwa. W zakonie piastował ważne godności – rektora kolegiów w Pułtusku i Poznaniu oraz superiora w Krakowie. Do Wilna przybył w 1586 roku, a cztery lata później został kanclerzem Akademii. Rozwinął szeroko zakrojoną akcję przeciw prawosławiu i reformacji w Wielkim Księstwie Litewskim, choć „znaczniejszego talentu polemicznego nie posiadał”³.

Pisma Grodzickiego z okresu wileńskiego odzwierciedlają toczony w mieście polemiki. Tekstem *O poprawie kalendarza kazań dwoje*, wydanym trzykrotnie w latach 1587–1589, włączył się on w gwałtownie przebiegający na Litwie spór o zmiany wprowadzone przez Grzegorza XIII. Na życzenie kardynała Jerzego Radziwiłła podjął inny temat znajdujący się w centrum ówczesnych dysput. W książce *O jednej osobie w używaniu Sakramentu* dowodził, iż nie jest konieczne udzielanie Komunii pod obiema postaciami. W *Kazaniu na pogrzebie [...] Katarzyny z Tęczyna* polemizował z kaznodzieją zboru wileńskiego Andrzejem Chrzastow-

² W Centralnym Katalogu Starych Druków Biblioteki Narodowej (dalej: CK) odnotowano 22 egzemplarze książki *O jednej osobie*, znajdujące się w następujących bibliotekach: Gniezno – Kapitulna; Kielce – Seminaryjna; Kórnik – PAN; Kraków – Książąt Czartoryskich, Jagiellońska, Muzeum Narodowego, Jezuitów, Papieskiej Akademii Teologicznej; Lublin – Łopacińskiego i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; Płock – Seminaryjna; Poznań – Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Uniwersytecka; Toruń – Uniwersytecka; Warszawa – Narodowa (pięć egzemplarzy), Publiczna; Włocławek – Seminaryjna; Wrocław – Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Wśród egzemplarzy zgromadzonych w Bibliotece Narodowej wyróżnia się druk o sygnaturze SD XVI.Qu.370, będący częścią klocka introligatorskiego z biblioteki kolegium jezuitów w Nieświeżu, jak informuje odręczny wpis na karcie tytułowej pierwszego z adligatów. Drewniano-skórzana, tłoczona złotem oprawa połączyła sześć prac Grodzickiego, w tym pięć edycji wileńskich i jedną sporządzoną z Krakowa – *Ewangelika*, wydrukowanego przez A. Piotrkowczyka w 1602 roku.

³ A. Galos, *Grodzicki Stanisław Franciszek*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 8, Wrocław 1959–1960, s. 618–619. Zob. też L. Grzebień, *Stanisław Grodzicki*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 592–594; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 197.

skim. *Prawidło wiary heretyckiej* wymierzone było w *Obronę postylli ewangelickiej* Grzegorza z Żarnowca. Trzykrotnie wydany *Ewanielik* atakował przede wszystkim litewskich ewangelików reformowanych⁴.

Wileńskiej akcji antyróżnowierczej Grodzickiego duże usługi oddały prasy jezuickie. Adres wydawniczy tego warsztatu umieszczony został na sześciu drukach z pracami jezuitów⁵. Natomiast na pięciu innych książkach zakonnika podano jedynie miasto i rok – bez drukarza. Cztery z owych „anonimów”: *O jednej osobie* z 1586 i *O poprawie kalendarza* (trzy edycje: dwie z 1587 i jedna z 1589) ukazały się w tajemniczym okresie w dziejach oficyny jezuickiej, po odejściu z niej Daniela z Łęczycy, a przed rozpoczęciem publikowania książek z podpisem Drukarni Akademickiej (1586–1592)⁶. W katalogach polskich pozycje te są przypisywane Karcanowi, drukarzowi związanemu ze zborem kalwińskim⁷. Zważywszy na treść prac jezuitów, pogląd ten może budzić pewną podejrzliwość. Działalność pisarska Grodzickiego wyraźnie kierowała się przeciw różnowiercom w szczególnie dyskutowanych wówczas tematach, a w dodatku nie stroniła od mało wyszukanych epitetów. Odpowiadała więc duchowi drukarni zakonnej, będąc daleką od charakteru produkcji szesnastowiecznych oficyn ewangelickich. Drukarni podejmuje się opublikowania książki Grodzickiego nie przystępował więc do zadania obojętnego religijnie. Stawał się uczestnikiem działalności kontrreformacyjnej, co w czasach zaciętych konfliktów wyznaniowych było faktem nie bez znaczenia. Przyjmowanie zleceń od autora, którego prace zdobyły widoczną we wznowieniach popularność, wzmacniałoby obraz Karcana jako przedsięwzięcia kierującego się zyskiem⁸. Po pierwsze więc, pytanie o drukarza dzieła *O jednej*

⁴ Zob. K. Drzymała, *Ks. Stanisław Grodzicki S.J.*, Kraków 1973, s. 88–99.

⁵ *Ewanielik*, s.a.; *Ewanielik*, 1592; *Kazanie na pogrzebie [...] Katarzyny z Tęczyna Radziwiłłowej*, 1592; *O czyszczeniu kazanie pierwsze*, 1592; *Prawidło wiary heretyckiej*, 1592; *O czyszczeniu kazanie wtóre*, 1593.

⁶ Później, w 1603 r., bez ujawnienia drukarni wydano w Wilnie kolejną pracę Grodzickiego, pt. *O strasliwym sądzie Pańskim*. Po opuszczeniu Wilna jezuita nie porzucił pióra – jego następne dzieła, bądź wznowienia tych wileńskich, nadal ukazywały się drukiem w krakowskich drukarniach: M. Loba (*Concio de passione*, 1609; *Quadripartitae conciones*, 1606; *Quadruplices conciones*, 1607; *Concio de probandis spiritibus per missionem ordinariam*, 1607) i A. Piotrkowczyka (*Ewanielik*, 1602; wspomniane już *O strasliwym sądzie Pańskim*, 1603; *Quadripartitae conciones*, 1605), a ponadto w Kolonii (*Conciones quadripartitae in quatuor Dominicas Adventus*, 1606), oraz w Ingolstadt, gdzie wydano ośmiotomowy zbiór kazań Grodzickiego (*Quadripartitae conciones*, 1609–1614).

⁷ Trzy edycje *O poprawie kalendarza* w: *Katalog poloników XVI wieku Biblioteki Jagiellońskiej*, red. M. Malicki, E. Zwinogrodzka, t. 1, Kraków 1992 (dalej: BJ Pol.), poz. 965–967; wyd. 1 i 2 – zob. M. Bohonos, *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica wieku XVI*, Wrocław 1965 (dalej: Ossol. XVI), poz. 945, 947; wyd. 3 – zob. *Katalog starych druków Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy*, cz. 2: *Polonica XVI wieku*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, przy współud. J. Adamczyka, Warszawa 1957 (dalej: BPW XVI), poz. 102.

⁸ Zob. I. Lukšaitė, *Wpływ walk religijnych na drukarstwo Litwy (druga połowa XVI – pierwsza XVII w.)*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 1982, z. 19, s. 93. W pracy *Drukarze dawnej Polski od XV do XVII wieku* (t. 5: *Wielkie Księstwo Litewskie*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski, Wrocław–Kraków 1959, s. 258) nazwano Karcana „ostrożnym człowiekiem interesu”. Według T. Kempy (*Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, Toruń 2016, s. 135–136) kierowanie się przede wszystkim rachunkiem ekonomicznym było dominującą regułą wśród wileńskich impresorów, a nadawanie zakładowi oblicza stricte wyznaniowego należało do wyjątków.

osobie nie stanowi tylko objawu bibliograficznej akrybii, lecz może się przyczynić do lepszego poznania drukarni, której działalność „w poważnym stopniu decydowała o poziomie kulturalnym społeczeństwa”⁹. Po drugie, książka *O jednej osobie* jest częścią większego labiryntu bibliograficznego, jaki tworzą liczne anonimowe typograficznie druki wileńskie z końca XVI wieku. Na cenny wolumin znajdujący się w zbiorach Ossolineum wypada więc spojrzeć przez pryzmat całości stosunków drukarsko-wydawniczych w Wilnie drugiej połowy tego stulecia.

Rozgrywały się tam wówczas konflikty między od dawna zakorzenionym w mieście prawosławiem, coraz bardziej podzielonymi ewangelikami oraz rozwijającą się kontrreformacją¹⁰. W planach jezuitów stolica Wielkiego Księstwa Litewskiego miała być tylko punktem wyjścia do rozciągnięcia wpływów zakonu na północ i wschód, zdecydowanie więc wystąpili oni przeciw Cerkwi i protestantom. Każda ze stron dysponowała pokaźnymi siłami i używała ich z rozmachem, zarówno na polu myśli, jak i środków materialnych, służących owych myśli szerzeniu. Wśród głównych aktorów wydarzeń wstrząsających Wilnem znajdowali się ludzie tak znani jak Andrzej Wolan czy właśnie Skarga. Nie brakowało metod radykalnych – jezuici domagali się np. spalenia książki Wolana *Idololatriae Loiolitarum vilnensium oppugnationis*¹¹, dochodziło do aktów przemocy, Skarga zagrzewał z amfony do atakowania „heretyków”¹². W 1581 roku podczas rozruchów jednemu z drukarzy protestanckich (prawdopodobnie Danielowi z Łęczycy) na rozkaz biskupa Jerzego Radziwiłła zabrano książki i rzucono je w ogień¹³.

W warunkach niepokoїв pracę powstających w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego oficyn naznaczały wyraźne zaangażowanie konfesyjne i towarzyszące mu silne wstrząsy targające miastem. Część książek ukazywała się bez podania drukarni¹⁴, inne otrzymywały specyficzny adres wydawniczy: fikcyjny¹⁵, niejednoznaczny¹⁶ bądź sformułowany w ten sposób, by imieniem możnego opiekuna osłonić dru-

⁹ I. Lukšaitė, *op. cit.*, s. 94.

¹⁰ Zob. J. Czarnecki, *Rzut oka na historię książki wileńskiej*, „Przegląd Biblioteczny” 1932, nr 1/2, s. 9.

¹¹ Zob. *Drukarze dawnej Polski...*, t. 5, s. 256.

¹² Zob. L. Grzebień, *Chronologia pobytu i działalności Piotra Skargi w Wilnie (1573–1584)*, [w:] *Petras Skarga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra*, sudarė ir parengė M. Čiurinskas, Vilnius 2013, s. 32.

¹³ T. Kempa, *op. cit.*, s. 138.

¹⁴ Wydrukowane przez Karcana w 1593 r. książki Wolana *Iudicium de libello quodam Stanislai Rescii qui inscribitur Ministromachia* i *Ad Hippolytum Aldebrandinum oratio* to pozycje ogromnie rzadkie, wydane bez ujawnienia oficyny. Dopiero analiza typograficzna umożliwiła identyfikację warsztatu. Zob. *Drukarze dawnej Polski...*, t. 5, s. 257.

¹⁵ Broniące dysydentów dzieło C. Polusa *Historia confoederationis Polonicae* (1596) zostało wydane przez S. Sultzerę z fałszywym miejscem druku i bez podania drukarni. Zob. *Drukarze dawnej Polski...*, t. 5, s. 235.

¹⁶ Zob. np. adresy wydawnicze: „*Vilnae typis et sumptibus Volani per Joannem Kartzanum*” w książce A. Wolana *Idololatriae Loiolitarum Vilnensium oppugnationis* (1583) oraz „*Vilnae in Typographia Volani*” w książce tegoż *Dirae in obtrectatores* (1591). Ten ostatni druk nie zachował się, znany jest tylko z opisu M.H. Juszyńskiego. Zob. *Drukarze dawnej Polski...*, t. 5, s. 255, 258.

karza przed zemstą przeciwnego obozu. Przykładowo: Daniel z Łęczycy, pracując w drukarni zborowej, podpisywał się jako „sługa i drukarz Krzysztofa Radziwiłła”. Nazwisko potężnego wojewody wileńskiego miało chronić wydawcę przed zemstą jezuitów. Jego ukrywanie się nie zawsze polegało tylko na pominięciu podpisu na stronie tytułowej czy w kolofonie. Karcan skomponował stronę tytułową *Oppugnatio* Wolana na wzór tej z *Artes duodecim sacramentarium* Skargi z drukarni radziwiłłowskiej, stosując nieomal identyczne elementy ornamentacyjne¹⁷, a także przedrukował *Konfesję sandomierską*, imitując publikację Macieja Wirzbięty¹⁸.

Po kilku wiekach zabiegi te powodowały trudności, sprowadzając historyków na szlaki mylnych interpretacji. Modyfikacja adresu wydawniczego dwóch książek Wolana przygotowanych w warsztacie Karcana legła u podstaw hipotezy o istnieniu w Wilnie oficyny należącej do autora *Oppugnatio*. Pogląd ten, dziś uważany za chybiony, znajdziemy u znawców dawnej książki tej miary co Michał Hieronim Juszyński i Ludwik Abramowicz. Podobne problemy pojawiały się w trakcie prac nad funkcjonującą pod różnymi nazwami – i służącą kilku protektorom – drukarnią Daniela z Łęczycy¹⁹. Innym jeszcze źródłem trudności w badaniu druków wileńskich są przemieszczenia zasobów typograficznych między oficynami. Otóż Daniel z Łęczycy, odchodząc ze służby, zabrał z tłoczni Radziwiłła matryce, by urządzić nimi drukarnię zborową, po czym jeden z jego współpracowników udał się z nimi pod opiekę oficjała wileńskiego. Gdy w 1591 roku Daniel został katolikiem, kalwini zatrzymali część wyposażenia drukarni zborowej²⁰.

Problemy z identyfikacją i interpretacją publikacji wileńskich sprawiają, iż obraz dziejów tamtejszych oficyn w czasie targających miastem walk religijnych przedstawia się jako zagmatwany i w wielu miejscach nader niejasny. Pierwsza w mieście drukarnia używająca czcionek łacińskich została założona w 1576 roku przez Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotkę, który po przejściu na katolicyzm starał się szerzyć papieską doktrynę. Program wydawniczy księcia kształtowali jezuici, natomiast za stronę techniczną produkcji w latach 1576–1578 i 1580 odpowiadał protestant Daniel z Łęczycy. Po czterech latach, jak już wspomniano, drukarz opuścił magnacką oficynę i podjął się pracy dla ewangelików reformowanych, organizując drukarnię na potrzeby zboru.

Odejście doświadczonego typografa rozpoczęło okres komplikacji w działalności oficyny radziwiłłowskiej. Przez dwa lata kierował nią Marcin z Kazimierza, na późniejszych publikacjach nazwiska drukarzy się nie pojawiają, coraz częściej znika nawet sama nazwa warsztatu. W 1586 roku na osiem wydanych pozycji tylko jedna nie była anonimem typograficznym²¹. Według Alodii Kaweckiej-Gryczowej „ktoś w tłoczni pracował, ale z jakichś względów nie chciał sygnować swej

¹⁷ Zob. *ibidem*, s. 258.

¹⁸ Zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Cenzura w dawnej Polsce. Między prasą drukarską a stosem*, Warszawa 1997, s. 178.

¹⁹ *Drukarze dawnej Polski...*, t. 5, s. 83.

²⁰ *Ibidem*, s. 264.

²¹ *Ibidem*, s. 207.

roboty”²². Przez kilka lat placówka, nie wiadomo, czy jeszcze magnacka, czy już jezuicka, przeważnie nie ujawniała miejsca druku. Ów tajemniczy okres skończył się w 1592 roku, kiedy to wyszła pierwsza pozycja sygnowana oficjalnie przez Drukarnię Akademicką. W tym miejscu wyłania się już zasadnicze pytanie: kto potajemnie publikował dla jezuitów przed oficjalnym powstaniem Drukarni Akademii Wileńskiej? Pozornie prostą odpowiedź, iż dzieła te pochodzą z tłoczni postradziwiłłowskiej, komplikuje fakt, iż dwaj drukarze protestanccy, Karcan i Łęczycki, otwarcie pracowali dla zakonu.

Karcan rozpoczął swą drukarską drogę w Łosku, gdzie pod opieką Jana Kiszki służył obozowi reformacji, tłocząc m.in. dzieła Szymona Budnego, Andrzeja Frycza Modrzewskiego czy Wolana. Przeniósłszy się do Wilna, początkowo nadal publikował teksty autorów ewangelickich: Stanisława Sudrowskiego, Chrzastowskiego, Wolana, Nowy Testament z Biblii Brzeskiej. Ta jednoznaczna polityka wydawnicza uległa zachwianiu w 1584 roku, kiedy to spod prasy Karcana wyszła katolicka książka polemiczna autorstwa Piotra Lilii. W tym samym czasie nadal wychodziły stamtąd dzieła teologiczne Chrzastowskiego z Kościoła Ewangelicko-Reformowanego. Podobna dwubiegunowość ideowa naznacza dalszą pracę Karcana. W 1585 drukuje on, z jednej strony, kolejną książkę Chrzastowskiego, z drugiej – *Vitae et gesta pontificum lutheranorum* Michaela Wartensisa, o zabarwieniu antyluterańskim. Podobnie w kolejnych latach na stronach tytułowych nad mianem drukarza widnieją nazwiska szermierzy zarówno reformacji (Johann Brenz, Stanisław Sadowski, Wolan), jak i Rzymu (Antonio Possevino). Autorów z obu obozów drukował też Karcan, wedle dotychczasowych ustaleń, anonimowo: z obozu protestanckiego – Wolana, Grzegorza z Żarnowca, Marcina Krowickiego i Mikołaja Reja; spośród katolików – Andrzeja Jurgiewicza i właśnie Grodzickiego. Obecnie znane są 102 druki karcanowskie, jednak w opinii Kaweckiej-Gryczowej dalsze badania ujawnią następne tytuły, ukryte pośród anonimów typograficznych²³.

Dzieło *O jednej osobie* to druk od dawna znany w literaturze księgoznawczej. Pisał o nim siedemnastowieczny historyk zakonu Pedro de Ribadeneyra w katalogu piśmiennictwa jezuickiego²⁴. Szymon Starowolski wprowadził postać jezuitę do pierwszej polskiej biobibliografii, choć książki *O jednej osobie* nie wyszczególnił, pisząc ogólnie: „kazania wygłaszane do ludu w języku ojczystym, wydane następnie w wytwornej szacie łacińskiej”, z tytułu wymienił jedynie: *Kazanie na pogrzebie [...] Katarzyny z Tęczyna Radziwiłłowej miane*²⁵. W XIX wieku opisali

²² *Ibidem*, s. 208.

²³ Podobną opinię A. Kaweka-Gryczowa wyraziła odnośnie do wybitnie protestanckiej oficyny J. Markowicza. Zob. *ibidem*, s. 162.

²⁴ P. de Ribadeneyra, *Catalogus scriptorum religionis Societatis Jesu*, Antverpiae 1613, s. 215 (*O jednej osobie* wymienione pod łacińskim tłumaczeniem tytułu: *Conciones sex de usu Sacramenti Eucharistiae sub una specie*). W wydaniu uzupełnionym przez P. Alegambe i N. Bacona *O jednej osobie* wymienione zostało pod łacińskim tłumaczeniem tytułu: *Conciones VI de usu Sacramenti Eucharistiae sub utraque specie*, *Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu*, Romae 1676, s. 744–745.

²⁵ S. Starowolski, *Setnik pisarzy polskich, albo Pochwały i żywoty najznakomitszych pisarzy polskich*, przeł., koment. J. Starnawski, wstęp F. Bielak, J. Starnawski, Kraków 1970, s. 184.

zakonnika liczni bibliografowie: Adam Jocher, Wacław Aleksander Maciejowski, Michał Wiszniewski, Teodor Wierzbowski i Karol Estreicher²⁶. Biogram i dzieła Grodzickiego podał także Carlos Sommervogel w swej monumentalnej bibliografii konwentu²⁷.

Drukarza książki *O jednej osobie* jako pierwszy spróbował ustalić Piekarski w katalogu poloników zgromadzonych w Bibliotece Kórnickiej, wydanym w 1929 roku²⁸. W pracy tej uwzględnił także informacje o 19 innych książkach pochodzących z tłoczni Karcana. Ustalenie wybitnego znawcy książki staropolskiej dotyczące impresora dzieła *O jednej osobie* przyjmowano bez zastrzeżeń w kolejnych opracowaniach zbiorów rodzimych²⁹. Tymczasem w przygotowanej przez Konstantiję Čepienė oraz Irenę Petrauskienė bibliografii wileńskiej Drukarni Akademickiej książkę tę zaliczono do produkcji oficyny jezuickiej³⁰. Ową różnicę zdań odnotowano w znakomitym katalogu druków szesnastowiecznych Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, jednak bez podania ostatecznego rozstrzygnięcia³¹. Na kartach wileńskiej bibliografii znalazło się jeszcze więcej anonimów typograficznych uznanych za pochodzące z oficyny akademickiej. Problemy z opracowaniem starych druków Karcana bądź jezuitów wynikają m.in. z faktu, iż część z nich należy do rzadkości bibliotecznych rozproszonych w wielu krajach, zachowanych w jednym bądź dwu egzemplarzach³².

²⁶ A. Jocher, *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce od wprowadzenia do niej druku po rok 1830 włącznie*, t. 2, Wilno 1842, poz. 3937; W. Maciejowski, *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830*, t. 3, Warszawa 1852, s. 308; M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 9, Kraków 1857, s. 182; T. Wierzbowski, *Polonica XV ac XVI ss. sive catalogus librorum res Polonicas tractantium vel a Polonis conscriptorum (arte typographica impressorum) qui in Bibliotheca Universitatis Caesariae Varsoviensis asservantur*, t. 1, Warszawa 1889, poz. 541; K. Estreicher, *op. cit.*, s. 390. Ponadto: *Katalog druków polskich XVI w. znajdujących się w Bibliotece Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu*, zest. L. Dobrzyńska-Rybicka, A. Koehlerówna, Poznań 1929, s. 25.

²⁷ C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, t. 3, Bruxelles–Paris 1892, szp. 1844–1848.

²⁸ K. Piekarski, *Katalog Biblioteki Kórnickiej*, t. 1: *Polonica XVI-go wieku*, Kórnik 1929 (dalej: Piek. Kórnik), poz. 542.

²⁹ Zob. *Katalog druków polskich XVI-go wieku Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, oprac. L. Formanowicz, Poznań 1930, poz. 126; Ossol. XVI, poz. 944; BPW XVI, poz. 100; *Katalog starych druków Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Polonica XVI wieku*, oprac. E. Stelmaszczyk, Poznań 1991, poz. 163; BJ Pol., poz. 964.

³⁰ K. Čepienė, I. Petrauskienė, *Vilniaus akademijos spaustuvs leidiniai 1576–1805*, Vilnius 1979 (dalej: Vilniaus Bibliogr.), poz. 47. Natomiast trzech anonimowych typograficznie wydań dzieła S. Grodzickiego *O poprawie kalendarza* autorki bibliografii nie zakwalifikowały do druków oficyny akademickiej.

³¹ *Katalog druków XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 4, red. H. Mieczkowska, Warszawa 2011 (dalej: BUW XVI), poz. 4452.

³² Według CK w jednym egzemplarzu zachowały się następujące publikacje: T. Iłowski, *Theses ex universa philosophia*, [1587] – Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Łodzi; Q. Cnoglerus, *Assertiones ex universa logica*, 1597 – Biblioteka Jagiellońska; w dwóch egzemplarzach: W. Dąbkowski, *Theses ex universa philosophia*, [1587] – Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Łodzi; A. Jurgiewicz, *Assertiones theologicae propugnandae*, 1585 – Biblioteka Narodowa i Biblioteka Uniwersytecka w Uppsali; zob. XV–XVI a. *lietuvos lotynišku knygu sarašas*, sudarė D. Narbutienė, S. Narbutas, Vil-

Pytanie o warsztat drukarski, z którego pochodzi dzieło *O jednej osobie*, nie uzyskało w dotychczasowej literaturze powszechnie przyjętej odpowiedzi. Podejmując próbę rozpatrzenia tego zagadnienia, rozpocząć wypada od określenia trudności leżących u podstaw rozbieżności w katalogach i bibliografiach. Żaden z autorów analizujących omawianą publikację nie powołał się na materiały archiwalne. Również sama analiza typograficzna natrafia na spore przeszkody. Problemy powoduje rozproszenie materiału, zwłaszcza protestanckich druków Karcana, choć także niektóre pozycje o charakterze katolickim należą do bibliotecznych rzadkości. Podstawowa trudność tkwi jednak w materiale typograficznym wykorzystanym w druku dzieła *O jednej osobie*. Składa się nań kilka garniturów pism postgotyckich i antykwy. Czcionki z jednego zestawu fraktury zostały użyte na karcie tytułowej oraz w nagłówku spisu omyłek drukarskich. Krój ten częściowo odpowiada frakturze Johanna Schönspergera z 1517 roku³³ (niewielkie różnice zachodzą w majuskule „S”, bliskiej wersji tegoż pisma z 1513 roku, a także w minuskułach „e” oraz „n”). Trzy dalsze garnitury pism to szwabacha trzech stopni: ta o stopniu 20 ww. = 109 mm odgrywa rolę pisma nagłówkowego i tekstowego (w dedykacji); ta o stopniu 20 ww. = 89 mm – pisma tekstowego, którym złożono tekst główny; najmniejsza zaś szwabacha, o stopniu 10 ww. = 36 mm, znajduje się na marginesach w charakterze pisma komentarzowego. Antykwą pojawia się sporadycznie, nie dostarczając wiele materiału do prac porównawczych. Wersalików trzech stopni użyto do złożenia strony tytułowej, kilku nagłówków, jak również do

nus 2002 (dalej ILL), poz. 137; J. Trypućko, *The Catalogue of the Book Collection of the Jesuit College in Braniewo Held in the University Library in Uppsala* = *Katalog księgozbioru kolegium w Braniewie zachowanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali*, extended and completed by M. Spandowski, ed. *idem*, S. Szyller, Uppsala–Warszawa 2007, t. 2, poz. 2187. W trzech egzemplarzach: G. S. Gennadius, *O jednym, prawdziwym i najwyższym w kościele Chrystusowym pasterzu*, 1586 – biblioteka zamku Skokloster (zob. *Polonika ze zbiorów zamku Skokloster. Katalog*, oprac. M. Eder, przy współpr. E.W. Berg, Warszawa 2008 [dalej: Skokloster Pol.], poz. 146), Biblioteka Czartoryskich, Biblioteka Narodowa. Biały kruk z drukarni Karcana w Łosku (M. Czechowicz, *Trzech dni rozmowa o niektórych artykułach tych czasów wzruszonych*, 1578) – biblioteka zamku Skokloster (zob. Skokloster Pol., poz. 27). Nieznane *Bibliografii polskiej* K. i S. Estreicherów druki warsztatów jezuickiego (*Assertiones theologicae*, 1577; *Assertiones theologicae*, 1578; *Exercitium christianae pietatis*, 1544 [sic!]) i karcanowskiego (*Katechizm*, 1594) oraz anonimy wileńskie (*Assertiones theologicae*, 1586; *Forma, albo Porządek sprawowania Świątości Pańskich*, 1594) zostały odkryte w bibliotekach szwedzkich – zob. E. Barwiński, L.A. Birkenmajer, J.N.B. Łoś, *Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności*, Kraków 1914, poz. 10, 12, 13, 49, 73. Kolejne *nova* z drukarni radziwiłłowskiej wprowadził do literatury bibliograficznej C. Pilichowski (*Nieznane polonica w bibliotekach szwedzkich*, Gdańsk 1962): Gennadiusz II, *De prymatu papae*, 1581 (*ibidem*, poz. 21); *Gratulationes neomysticae Francisco Sucholewski*, 1583 (*ibidem*, poz. 23); jeden druk podpisany przez Drukarnię Akademicką: *Daphnogetica iuvenibus Matthaeo Neue*, 1605 (*ibidem*, poz. 17); cztery anonimy, które badacz sam przypisał prasom jezuickim: *Ex turriculis arcus triumphalis*, koniec XVI w. (*ibidem*, poz. 3); *Epigrammata encomiastica*, pocz. XVII w. (?) (*ibidem*, poz. 19); S. Kiszka, J. Kiszka, *In auspiciatam Benedicti Woynae*, 1600 (*ibidem*, poz. 37); A. Chalecki de Chalec, *Gratulationes Sigismundo III*, 1609 (*ibidem*, poz. 25); i jeden nierozstrzygnięty anonim wileński: K. Mikołajewski, *Epicedium in obitum Laurentii Dusiatski*, 1603 (*ibidem*, poz. 45).

³³ Zob. F. Muzika, *Krásné písmo ve vývoji latinky*, t. 1, Praga 1958, s. 486.

wyróżnienia pojedynczych słów w tekście głównym. Czcionkami z dwóch zestawów antykwy odbito także fragmenty tytułu, nagłówków oraz łacińskie komentarze na marginesach. Elementy zdobnicze to trzy winietki, finalik, inicjały kaligraficzne typu frakturowego bez ramek („K” – 32 mm; „N1” – 31 mm; „N2” – 13 mm; „P” – 18 mm; „Z1” – 19 mm; „Z2” – 13 mm) i jeden inicjał linijny z ornamentem roślinnym w tle, w ramce 26 × 25 mm.

Porównanie powyższych pism z zasobem typograficznym Karcana i oficyny radziwiłłowsko-jezuickiej wykazało tak zasadnicze podobieństwa między nimi, że przy obecnym stanie badań zbyt ryzykowne wydaje się definitywne łączenie pism użytych w dziele *O jednej osobie* z jednym z tych warsztatów.

Więcej wyników daje porównanie inicjałów i winietek użytych w dziele *O jednej osobie* z drukami karcanowskimi i radziwiłłowsko-jezuickimi. Do porównania tego wykorzystano jedynie publikacje z podpisem drukarni, pominięto zaś anonimy. Okazuje się, iż z jednym wyjątkiem (inicjał „D” o wysokości 23 mm) elementy te znajdowały się w kasztach Karcana³⁴, w drukach radziwiłłowsko-jezuickich występują zaś tylko trzy z nich (inicjały „I” oraz „N2”, a także finalik)³⁵. Elementy ramki typograficznej z egzemplarza dzieła *O jednej osobie* pojawiają się pojedynczo na kartach wielu druków zarówno karcanowskich³⁶, jak i radziwiłłowsko-jezuickich³⁷. Samą ramkę typograficzną odnaleziono tylko w jednym druku oficyny akademickiej³⁸. Przeprowadzone porównanie nie objęło wszystkich druków obu oficyn, toteż jego wyniki traktować należy tylko orientacyjnie.

Prócz samych elementów typograficznych należy rozważyć ich wykorzystanie, a więc aspekty techniczne i estetyczne. Przebadane egzemplarze dzieła *O jednej osobie* odznaczają się czystością i precyzją odbicia. Te zaś cechy odpowiadają bardziej produkcji Karcana niżli warsztatu jezuickiego. Także kompozycja przypomi-

³⁴ Przykłady można znaleźć w następujących wileńskich drukach J. Karcana: inicjał „I” – A. Possevino, *Moscovia*, 1586; inicjał „K” – Erazm z Rotterdamu, *Rycerstwo chrześcijańskie a żywot duchowny*, 1586; inicjał „N1” – Erazm z Rotterdamu, *op. cit.*; inicjał „N2” – Sz. Wysocki, *Fortka niebieska*, 1588; Erazm z Rotterdamu, *op. cit.*; M.T. Cicero, *op. cit.*, 1593; inicjał „P” – Erazm z Rotterdamu, *op. cit.*; inicjał „Z1” – M.T. Cicero, *Księgi o starości*, 1595; inicjał „Z2” – S. Wysocki, *op. cit.*; winietka 1 – Erazm z Rotterdamu, *op. cit.*, 1586; J. Flawiusz, *Historia Józefa*, 1595; winietka 2 – S. Wysocki, *op. cit.*; winietka 3 – Erazm z Rotterdamu, *op. cit.*; M.T. Cicero, *Księgi...*; finalik – Erazm z Rotterdamu, *op. cit.*; A. Possevino, *op. cit.*; J. Flawiusz, *op. cit.*; M.T. Cicero, *Księgi...*

³⁵ Inicjał „I” – P. Skarga, *Artes duodecim sacramentarium*, 1582; J. Twardowski, *Examen fidei sectariorum*, 1594; inicjał „N2” – M. Śmiglecki, *O bóstwie przedwiecznym Syna Bożego*, 1595; *idem*, *O lichwie*, 1596 [wyd. A i B]; S. Grodzicki, *Kazanie na pogrzebie...*; finalik – J. Twardowski, *op. cit.*; *idem*, *O jednej widomej głowie Kościoła*, 1600.

³⁶ Zob. A. Possevino, *op. cit.*; M.T. Cicero, *O powinnościach...*; *idem*, *Księgi...*

³⁷ Zob. *Thesaurus orationum*, [między 1580 a 1586]; *Gratulationes Sigismundo III in Vilnam adventu factae*, 1589; E. de Vega, *Evangelica et apostolica doctrina De divinissimo et tremendo missae sacrificio*, 1586; S. Grodzicki, *Ewangelik*, [1592]; S. Wysocki, *Kazanie na pogrzebie Jana Symeona Olelkowicza*, 1593; *Parentalia in obitum Georgii Chodkiewiczii*, 1595; M. Śmiglecki, *O bóstwie...*; *idem*, *O lichwie...*; *idem*, *Zachariae prophetae pro Christi divinitate illvstre testimonium adversvs Favsti Socini*, 1596; W. Skorawiec, *Fausta gratulatio in exoptatissima Hieronymi Chodkiewicz natalitia*, 1598; M. Śmiglecki, *O jednej...*

³⁸ Zob. S. Grodzicki, *O czyściu...*

na bardziej umiar i harmonię oraz pełne światła stronicy druków karcanowskich niż niespokojny układ tekstu i ozdóbników widoczny w pracach Daniela z Łęczycy.

Porównanie druków radziwiłłowsko-jezuickich i karcanowskich ukazuje daleko idące ujednolicenie pism drukarskich pod koniec XVI wieku. Już w początkach stulecia wydawcy wykorzystywali własne czcionki obok krojów uzyskanych z innych oficyn. Wiadomo np., iż Florian Ungler dwa zestawy czcionek mógł sporządzić samodzielnie, trzy sprowadził spoza Krakowa, trzy kolejne nabył zaś u Jana Hallera³⁹. Z upływem czasu rosło ujednolicenie materiału typograficznego, jak wykazały badania drukarni krakowskich przeprowadzone podczas prac nad kolejnymi tomami *Polonia typographica*. Przykładowo: występowanie tych samych elementów w wyposażeniu Hieronima Wietora, Unglera, Macieja Szarfenberga i Jana Sandeckiego powoduje „duże, niekiedy wręcz nieprzezwyciężalne trudności z identyfikacją pozycji niepodpisanych przez typografa”⁴⁰.

Zjawisko ujednolicania krojów sięgało poza mury Krakowa. Szwabacha odlana w giserni Konrada Forstera przeszła do drukarni Jana Wolraba w Poznaniu, Aleksego Rodeckiego i Sebastiana Sternackiego w Rakowie, Jana Rossowskiego w Poznaniu i Warszawie, Jerzego Rhetego w Gdańsku, Drukarni Akademii Zamojskiej i wielu innych w Koronie. Różnice między nimi dotyczą głównie czcionek polskich lub wynikają z rozmaitego poziomu jakości pracy gisierów. Podobnie ujednoliconą była fraktura, która występowała w Polsce w dwóch odmianach: augsburskiej Schönspergera (wersje z 1513 i 1517 r.) oraz norymberskiej Johanna Neudörffera i B. Andra. Ta pierwsza – w obu swoich wariantach – zajęła dominującą pozycję w polskich warsztatach. Krój norymberski pojawiał się w drukarniach krakowskich, jednak częściej korzystali z niego typografowie z północy kraju. Importowano ją zapewne z Niemiec. Podobnie jak w przypadku szwabachy, różnice między krojem pisma w poszczególnych ośrodkach były wynikiem warsztatowych odrębności giserni, a niekiedy trudności w opanowaniu techniki produkcji czcionki⁴¹.

Fraktura, szwabacha i antykwa użyte w analizowanym tu druku dzieła *O jednej osobie* nie wykazują niemalże żadnych różnic w stopniu pisma i kroju liter charakterystycznych dla Karcana i jezuitów. W obecnym stanie badań nie sposób szczegółowo naświetlić tej obserwacji, dokonanej w trakcie pracy z ograniczonym materiałem źródłowym. Wiadomo, iż w warsztacie Karcana znalazły się elementy z drukarni krakowskich⁴². Bez wątplenia silne związki łączyły Wilno z tym ośrodkiem wydawniczym, co widać w liczbie opublikowanych w nim 57 łacińskich lituaników – podczas gdy w stolicy Wielkiego Księstwa wydano ich 158⁴³. Znaczenie

³⁹ Zob. K. Piekarski, *Pierwsza drukarnia Floriana Unglera 1510–1516. Chronologia druków i zasobu typograficznego*, Kraków 1926, s. 43.

⁴⁰ *Polonia typographica saeculi sedecimi*, t. 12: Maciej Szarfenberg, Kraków, 1527–1547, red. A. Kawecka-Gryczowa, oprac. H. Bułhak, Wrocław 1981, s. 5.

⁴¹ Zob. M. Juda, *Pismo drukowane w Polsce XV–XVIII wieku*, Lublin 2001, s. 113, 134, 136, 129.

⁴² Zob. J. Sowiński, *Polskie drukarstwo. Historia drukowania typograficznego i sztuki typograficznej w Polsce w latach 1473–1939*, wyd. 2, popr., rozszerz., Wrocław 1996, s. 65.

⁴³ ILL, s. 40.

ma tu fakt, iż początki tamtejszych oficyn wywodzą się z Krakowa. Stamtąd do Brześcia – wraz z zasobem typograficznym – przybyli Bernard Wojewódka i Stanisław Murlin⁴⁴.

Dzieło *O jednej osobie* to nie jedyna szesnastowieczna książka wileńska, której adres wydawniczy budzi liczne wątpliwości. W katalogach i bibliografiach niektóre anonimy typograficzne przypisywane są bądź drukarni Radziwiłła, bądź Karcana⁴⁵. Problem okazuje się jeszcze szerszy, anonimy tego rodzaju pojawiały się bowiem również wśród produkcji innych oficyn Wielkiego Księstwa Litewskiego. Niektóre z takich przypadków, jak ten dotyczący traktatów prawnych Bartłomieja Groickiego, znalazły już przekonujące wyjaśnienie – Murlin ukrywał się, gdyż przedrukowywał te prace nielegalnie⁴⁶. Zrozumiałe jest też pominięcie drukarza w kolofonie Biblii Brzeskiej, co pozwoliło wyeksponować możliwy nakład⁴⁷. Trudno jednak wytłumaczyć, czemu Murlin anonimowo drukował inne pisma reformacyjne, skoro w Brześciu znajdował się pod potężną opieką Mikołaja Radziwiłła Czarnego⁴⁸.

Niewielkie różnice kroju czcionek używanych w drukarniach Karcana i akademickiej oraz występowanie w nich częściowo tych samych ozdóbek sprawiają, iż rozstrzygnięcie problemu drukarza dzieła *O jednej osobie* wymaga zebrania możliwie pełnej podstawy źródłowej. Szczegółowe porównanie pism badanego anonimu z jednym drukiem karcanowskim i jednym radziwiłłowsko-jezuickim wskazuje na pochodzenie książki z oficyny Karcana. Jeszcze mocniej przemawia za tym przebadanie inicjałów i winietek w kilkudziesięciu drukach z obu oficyn. Jednakże zmiany zachodzące w kasztach drukarzy wymuszają daleko posuniętą ostrożność w określaniu ostatecznych wyników.

Obecny stan badań nie dostarcza wielu pomocy przy studiach nad zasobami typograficznymi drukarni wileńskich z końca XVI wieku⁴⁹. Brak charakterystyki i reprodukcji tych zasobów sprawia, iż potrzebne informacje należy wydobywać,

⁴⁴ Zob. M.B. Topolska, *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*, Wrocław 1984, s. 87–88.

⁴⁵ Karcanowi przypisano druk S. i J. Kizzków (*op. cit.*) – zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI–XVIII wieku. Bibliografia*, Wrocław 1981, poz. 108; ILL, poz. 140. Drukarni jezuickiej przypisano zaś ten druk w: Vilniaus Bibliogr., poz. 57; Cz. Pilichowski, *op. cit.*, poz. 108. Druk dzieła A. Jurgiewicza *Responsio ad famosum Andreae Volani* (1587) z Karcanen wiązany jest w Piek. Kórnik (poz. 706), Ossol. XVI (poz. 1246), BJ Pol. (poz. 1289), BUW XVI (poz. 5367) oraz w pracy *Drukarze dawnej Polski...* (t. 5, s. 112). Natomiast drukarni akademickiej przypisywany jest w: Vilniaus Bibliogr., poz. 54). Z kolei druk innego dzieła Jurgiewicza, *Mendacia et convitia evangelica Andreae Volani* (1588), z drukarnią Karcana łączy Ossol. XVI (poz. 1242), z akademicką zaś – Vilniaus Bibliogr. (poz. 53) i BUW XVI (poz. 5364). *Gratulatio Benedicto Woynae* (1600) przypisywane jest Karcanowi w ILL (poz. 89) oraz w *Emblematach...* P. Buchwald-Pelcowej (poz. 61), a drukarni akademickiej – w Vilniaus Bibliogr. (poz. 37).

⁴⁶ Zob. *Drukarze dawnej polski...*, t. 5, s. 182–184.

⁴⁷ Zob. M. Topolska, *op. cit.*, s. 90.

⁴⁸ Zob. *Drukarze dawnej Polski...*, t. 5, s. 182–184.

⁴⁹ Na temat skromnego stanu opracowania wileńskich pism drukowanych i produkcji giserskiej zob. M. Juda, *op. cit.*, s. 14, 17.

badając konkretne egzemplarze. Obecnie najistotniejszym celem, którego realizacja pozwoli na pogłębienie i ułatwienie dalszych studiów, wydaje się więc stworzenie podstawowej pomocy w postaci systematyzacji i reprodukcji zasobów typograficznych. Wniosek płynący ze wstępnego opracowania typograficznego książki *O jednej osobie* ma więc naturę postulatu metodologicznego. W sytuacji daleko posuniętej uniformizacji garniturów pism głównym zadaniem jest wskazanie poszczególnych liter wyraźnie odróżniających drukarnie. Mogłyby one odgrywać taką rolę, jak majuskuły „M” i „Q” przy badaniu druków piętnastowiecznych – być znakiem rozpoznawczym oficyn. Podstawą owych prac będą oczywiście wzorce z *Polonia typographica saeculi sedecimi*, dostosowane do warunków końca XVI i początku XVII wieku. Przykładowo: zamiast reprodukować identyczne alfabety, należałoby opracować tylko tablice z czcionkami wykazującymi różnice kroju.

Systematyczne i szeroko zakrojone studia nad pismami oficyn wileńskich wydają się postulatem, którego realizacja przyniesie nadzieję na wyjście z sytuacji pełnej wątpliwości w zakresie podstawowych danych bibliograficznych. Charakterystyka pism może być pierwszym krokiem na drodze do przezwyciężenia trudności. Wszak historycy książki polskiej wielokrotnie udowodnili, że anonim typograficzny nie stanowi nieprzekraczalnej granicy poznawczej.

SŁOWA KLUCZOWE: historia drukarstwa, Akademia Wileńska, Jan Karcan, Stanisław Grodzicki, analiza typograficzna

FRYDERYK ROZEN

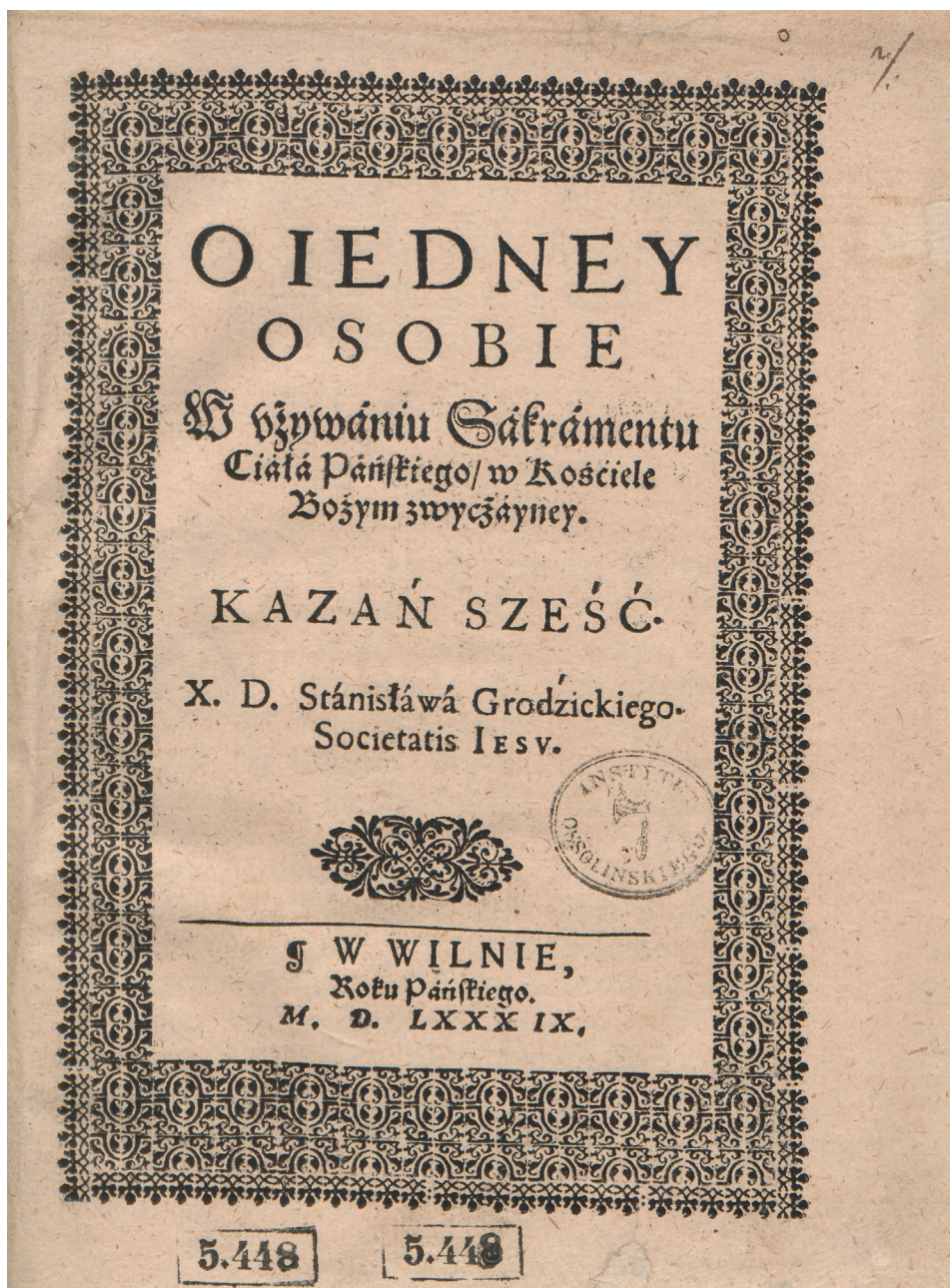
THE PROBLEM OF THE PRINTER
OF STANISŁAW GRODZICKI'S *O JEDNEJ OSOBIE*...

SUMMARY

O jednej osobie w używaniu Sakramentu by Stanisław Grodzicki is an old print, representing the beginnings of Vilnius Counter-Reformation literature in terms of content and also for its incomplete publishing address, in which the printer's name was omitted. Polish catalogues accept an opinion expressed by Kazimierz Piekarski in the catalogue of Polonica of the Kórnik Library, that the book was printed by Jan Karcan. Konstancija Čepienė, in her *Vilniaus akademijos spaustuvs leidiniai 1576-1805*, claims that the book was printed at the Academic Printing House. The article discusses the difficulties in establishing the printing addresses of books published in Vilnius in the late 16th century: the frequent reorganisation of printing houses, fears caused by religious conflict, typographic material passing between workshops, and typography's extensive unification. One can point out only slight typographic difference between books printed by Karcan and by

the Jesuits; differences are more visible in initials and vignettes. The results of typographic analysis suggest that the book's origination in Karcan's printing house is more likely. A more general conclusion is the necessity of increased systematic work on the resource of Vilnius' printing houses.

KEYWORDS: History of printing, Vilnius Academy, Jan Karcan, Stanisław Grodzicki, typographic analysis

1. Strona tytułowa starego druku *O jednej osobie w używaniu Sakramentu* S. Grodzickiego

2. Materiał typograficzny starego druku *O jednej osobie w używaniu Sakramentu* S. Grodzickiego. Od lewej w dół: finalik, winieta 1 (4,4×3 cm), winieta 2 (2,8×1,2 cm), winieta 3 (3×1,2 cm), inicjały: N1 (3,1×3,2 cm), D (2,3×2,4 cm), K (3,2×3,3 cm), Z (1,5×1,9 cm), P (1,8×2 cm), N2 (1,3×1,3 cm), I (2,6×2,5 cm), Z2 (0,8×1,3 cm).